

תדבדה

והבדה

בתולדות

ישׂראל

בימי־הביניים

פרופ' חיים הלל בן ששון ז"ל
כ"א שבט תרע"ד — כ"ט אייר תשל"ז

תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי-הביניים

קובץ מאמרים
לזכרו של חיים הלל בן-ששון

בעריכת
ראובן בונפיל מנחם בן-ששון יוסף הקר

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
החברה ההיסטורית הישראלית
ירושלים • תשמ"ט

המערכת
שמואל אטינגר ז"ל, ראובן בונפיל, מנחם בן-ששון, מרדכי ברויאר
יוסף הקר, יצחק טברסקי, צבי יקותיאל, מנחם שטרן

הספר יוצא לאור בסיוע
קרן לואיס ומינה אפשטיין של האקדמיה האמריקאית למדעי היהדות
קרן נשיא האוניברסיטה העברית
קרן לוציוס נ' ליטאואר

התקין והביא לדפוס
יצחק כהן

מסת"ב X-058-227-965

כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני
או מכאני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר-מחשב: מרכז זלמן שזר; לוחות: מכון האופסט – שלמה נתן
עימוד והדפסה: דפוס גרף-חן, ירושלים

תוכן העניינים

7		הקדמה
9	מטבע של ברכה שנשתקע	זאב בן-חיים
19	דרשה ליום הפסחא על חורבן ירושלים והמקדש	אמנון לינדר
27	כתיבת המשנה (על דעת גאונים וראשונים) יחסו של האימאם אלהאדי, מייסד המלכות הזיידית, ליהודי תימן	שרגא אברמסון יוסף טובי
53		
83	למשמעותו של המונח 'ימי-הביניים' בתולדות ישראל	משה דוד הר
99	מיתוס, רטוריקה, היסטוריה? עיון במגילת אחימעץ	ראובן בונפיל
137	המבנה, המגמות והתוכן של חיבור רב נתן הבבלי	מנחם בן-ששון
197	לתולדות שירת החול העברית בספרד בראשיתה	עזרא פליישר
227	חמישה מכתבים מארכיון אבן עוכל	משה גיל
251	מקומם של מסעי הצלב בדברי ימי ישראל	שמעון שוורצפוקס
269	גלות וגאולה במשנתו של ר' יוסף קרא	אברהם גרוסמן
	הנהגת הפרנסים בקהילות צרפת הצפונית במאות ה-11 וה-12: "טובי הקהל" ו"זקני הערים"	- אריה גראבויס
303		
	ר' יוסף קמחי – מגלות ירושלים אשר בספרד עד כנענים אשר בצרפת	אפרים תלמג' ז"ל
315		
333	הכפירה האלביגנוזית בעיני היהודים בני הזמן הרמב"ם וארץ-ישראל: היבטים הלכתיים, פילוסופיים והיסטוריים	יוסף שצמילר יצחק טברסקי
353		
383	לתאריך חיבורו של 'ספר חסידים'	חיים סולובייצ'יק
389	לדמותו ההיסטורית של ר' יהודה החסיד	יוסף דן

399	יהודי ספרד בערכאות הגויים במאות ה־13 וה־14	יום־טוב עסיס
431	רופאים וכירורגים יהודים בכרתים תחת שלטון ויניציה	דוד יעקבי
	נדודי תלמידים וחכמים – אקדמות לפרק מתולדות	מרדכי ברויאר
445	הישיבות	
	על מלכים ומשפטים בהגות היהודית בימי־הביניים	אביעזר רביצקי
469	(בין ר' נסים גירונדי לר' יצחק אברבנאל)	
493	תמונת ההיסטוריה של ר' יוסף אלבו	יונה בן־ששון
517	אנוסי בילאלקאסר ובדונאליס שבאסטרימדורה	חיים ביינארט
	גאון ודיכאון – קטבים בהווייתם הרוחנית והחברתית	יוסף הקר
541	של יוצאי ספרד ופורטוגאל באימפריה העות'מאנית	
	פליטים יהודים מאשכנז ומפולין באמשטרדם בימי	יוסף קפלן
587	מלחמת שלושים השנה ובימי הגזירות שבין ת"ח לת"ך	
	בשולי החברה היהודית – מומרים יהודים בגרמניה	חנה פרנקל־
623	בתקופת הרפורמאציה	גולדשמידט
	המרכיב "הפלילי" בסטיריאויטיפ היהודי בגרמניה	בן־ציון דגני ז"ל
655	בשלהי ימי־הביניים ובראשית העת החדשה	
	קווי התנועה השבתאית ודמותו של שבתי צבי בכתבי	ישעיה תשבי
687	רמח"ל ותלמידיו	
	לתולדות ההתיישבות היהודית בכפרי מאזוביה בסוף	מרדכי נדב
717	המאה ה־17 ובמאה ה־18	
725	ביבליוגרפיה של כתבי חיים הלל בן־ששון	

הקדמה

קובץ המאמרים המוקדש לזכרו של פרופ' חיים הלל בן-ששון (כא בשבט תרע"ד – כט באייר תשל"ז) יוצא לאור במלואת שבעים וחמש שנים להולדתו ושתיים-עשרה שנים להסתלקותו. חיים הלל בן-ששון היה מן ההיסטוריונים הבולטים שבדור האחרון, מטובי המורים של האוניברסיטה העברית בירושלים וחוקר מקורי, שמצודת עינו היתה פרושה על-פני יריעה רחבה מאוד של נושאים ותקופות. מוקדם עדיין לסכם את היקף תרומתו ההיסטוריוגרפית ואת עומקה. דברים אחדים בכיוון זה נכתבו זה מכבר גם בידי כמה מחבריו ומתלמידיו [ראה למשל: ציון, מב (תשל"ז), עמ' 95–102; קתדרה, 4 (תמוז תשל"ז), עמ' 199–204; ח"ה בן-ששון, רצף ותמורה, תל-אביב תשמ"ד, עמ' ז-ל].

המערכת החליטה לייחד את הקובץ לתולדות עם-ישראל בימי-הביניים בלבד, התקופה שלה הקדיש חיים הלל בן-ששון את עיקר תשומת ליבו בהוראה ובמחקר. לפיכך, עשרים ותשעת המאמרים הכלולים בקובץ זה כוללים דיון בסוגיות מרכזיות בחקר תולדות עם ישראל בימי-הביניים, הפרושות על-פני תחומים שונים ומגוונים, ובהם: פירסום ראשון של מקורות גנוזים וליבון משמעותם ההיסטורית והתרבותית; עיון בשאלות הנוגעות בסדרי זמנים ובתופעות יסוד בתקופה זו; בירור עמדתם של הוגים וחכמים בסוגיות של תרבות וחברה; הארת היחסים שבין יהודים לנוכרים; מחקרים בתחומי החברה והתרבות היהודית ובכלל זה: עיון מחודש בחיבורים היסטוריוגרפיים, עיונים בהגותם של חכמים והעלאת פרשיות חדשות בחיי החברה היהודית ובתגובתה של חברה זו למציאות חייה. כמו כן נבחנו פעילותם של מוסדות בחברה היהודית בימי-הביניים והתהוותם, ודרכי התפתחותן של קהילות באותה תקופה.

חובה נעימה חבה המערכת להודות לכל השותפים למלאכת ההכנה של הספר: לגב' דבורה בן-ששון על עזרתה בענייני הביבליוגרפיה; לראשי קרנות הסיוע ולנאמניהן (קרן לואיס ומינה אפשטיין של האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות, קרן נשיא

האוניברסיטה העברית וקרן לוציוס נ' ליטאואר), שתמכו בהוצאות הכספיות המרובות הכרוכות בפירסום הספר; לעובדי דפוס גרף-חן ומכון האופסט שלמה נתן ולמנהליהם, על שקידתם בהוצאת מלאכה מתוקנת מתחת ידם; ועל כולם תודתנו נתונה לצוותי העבודה ולמערכת הפרסומים של החברה ההיסטורית הישראלית ומרכזו זלמן שזר על ליווי הספר בכל שלבי הכנתו והפקתו.

במהלך הכנת הספר הלכו לעולמם שלושה חברים, שהיו שותפים בהכנתו. בן-ציון דגני ז"ל ואפרים תלמג' ז"ל, תלמידים-חברים של חיים הלל בן-ששון ז"ל, אשר תרמו מפרי עטם לספר קודם שנפטרו, וידידו הקרוב, שמואל אטינגר ז"ל, שהיה מיוזמי הקובץ ומעורכיו. לא זכינו ושמואל אטינגר נסתלק קודם שהשלים את כתיבת מחקרו לקובץ זה, אך הקובץ טבוע בחותמו: בקביעת תחומיו ובעריכתו. תקוותנו היא שהקובץ יהווה תרומה נכבדה לחקר תולדות עם ישראל ותרבותו בימי-הביניים וישמש חוקרים, מלומדים, משכילים ותלמידים בבואם לעסוק בתקופה זו.

המערכת

אייר תשמ"ט